

ЕДУКАЦІЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО ВИХОВНОЇ РОБОТИ

Модернізація системи вищої педагогічної освіти передусім передбачає оновлення аксіологічних і технологічних координат підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності і, зокрема, виховної. Школі не потрібний педагог–«функціонер», сучасна освіта потребує творчого вчителя із сформованим прагненням до найповнішої професійної самореалізації, до актуалізації всіх особистісних потенціалів. А тому, з особливою актуальністю постає проблема розробки технологій створення виховних систем, які б відповідали специфіці сьогодення, суспільним потребам держави взагалі, і потребам особистості зокрема і ґрунтувалися на новій філософії освіти, на принципах демократизму, особистісного діалогу.

А.В. Петровський визначав три «простори» існування особистості: «в самому індивідові, в міжіндивідних взаєминах, в інших людях» [6]. Тобто для того, щоб вища школа сприяла становленню особистості майбутнього педагога, вона повинна бути виховною системою, у якій ці три «простори» в своїй єдності і здійснюватимуться. Процес діяльності такої системи набуває ознак освітньо-виховної.

На педагогічну освіту покладається нині велика надія у розв'язанні проблеми вчительства для національної школи України. Студент педагогічного навчального закладу постає як одна з найважливіших постатей майбутнього суспільства, адже значно простіше трансформувати у самосвідомість майбутнього вчителя необхідні національно-культурні та морально-психологічні цінності, ніж намагатися змінювати сформовані установки досвідчених учителів.

Сьогоднішній випускник вузу реалізує навчальну функцію, але не спроможний виконувати широкі соціально-виховні завдання і, насамперед, учителя-гуманіста. Недостатньо розроблені умови, які забезпечують цілісність і системність поведінки майбутніх учителів, формування їх особистісних гуманістичних якостей. Неповною мірою виявлено шляхи здійснення взаємозв'язку процесу набуття гуманістичних знань і формування вмінь та навичок гуманістичної поведінки, використання теоретичних знань у практичній діяльності студентів.

«Нагальна проблема, що потребує кваліфікованого розв'язку – повна неготовність діючих педагогів і тих, хто ще навчається, працювати в нових гуманістичних категоріях, пов'язаних з морально духовною і громадянською самосвідомістю зростаючої людини, моральним вибором, і тих технологіях, які необхідні для того, щоб розбудити світло в душі дитини і розвернути її на саму себе і на інших людей» [4,4].

До проблеми підготовки вчителя до виховної роботи з різних позицій виявлення та аналізу її форм та методів звертались такі вчені як І. Бех, І. Зязюн, В. Кан-Калік, М. Касьяненко, В. Кузь, О. Савченко,

О. Сухомлинська та ін.

У статті ми намагаємось окреслити основні компоненти едукативного середовища підготовки майбутнього вчителя до виховної роботи.

Відповідно до сучасної парадигми виховання найперспективнішими завданнями педагогів сьогодні є спрямування їхніх зусиль на ініціювання процесів самоосвіти, саморозвитку і самовиховання, тобто організації «саморуку» людської особистості в її розвитку і життєдіяльності. Тому актуалізується проблема створення такого процесу діяльності школи, в якому учень навчається творити себе, змінюватися, удосконалюватися, впливати на створення умов свого життя, підвищувати його якісний рівень і в кінцевому наслідку творцем – життєтворчою особистістю.

Спираючись на методологію синергетики таку особистість можна розглядати як складноорганізовану відкриту нелінійну систему, що формується та розвивається тільки в умовах відкритої виховної системи школи [3]. Для її становлення необхідне усвідомлення того факту, що виховання за своєю сутністю перестає бути нав'язуванням учневі певних норм і правил поведінки, а перетворюється на усвідомлену співучасть вихователя та вихованця у самостворенні суспільноцінної і неповторної особистості.

Дитина легко піддається виховним впливам тільки тоді, коли бачить навколишній світ життєрадісними очима, коли жадібно вслухається у кожне слово наставника. Виховуванню вона стає тоді, коли серце її широко відкрите радощам і горю інших людей. Бо ж лише той, хто живе турботами про інших, стає сприйнятливим, чутливим до слова. Тому бажано, щоб поруч з вихованцями завжди був вихователь – яскрава особистість, яка могла б захопити їх силою розуму, багатством знань, любов'ю до дітей і педагогічної праці.

Гуманістична і гуманітарна природа вчительської праці, її різнобічність потребують формування майбутнього педагога не як вузького предметника, а як людину культури, яка має великий особистий виховний вплив. Отже, найважливіші цінності освіти – не тільки дитина, а й педагог, здатний до розвитку задатків, таланту, соціального захисту, збереження індивідуальності дитини. Тому особистісно-орієнтована підготовка в шкільній і педагогічній освіті взаємопов'язана.

Тільки особистість, яка має внутрішній стрижень у вигляді ідеалу самопобудови й самовдосконалення, може наповнити «екзистенціальний вакуум у культурі, освіті, вихованні» (В.В. Налімов) смыслом і змістом. Саме тому одним із важливих смислів вищої освіти є допомога студентові в його духовному зростанні, знаходженні «шляху до себе».

Підготовка студентів до виховної діяльності – це дуже складний і багатогранний процес, цілісна система змістовно-педагогічних та організаційно-методичних заходів, підпорядкованих меті забезпечення готовності майбутнього вчителя до педагогічної діяльності.

В Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини функціонують такі напрями здійснення виховної діяльності:

- забезпечення складових змісту виховання особистості майбутнього вчителя (морального, статевого, правового, екологічного, естетичного, трудового, економічного, політичного та фізичного);
- виявлення та використання можливостей навчального процесу;
- організація позаурочної роботи у ВНЗ;
- залучення студентів до цілеспрямованої наукової роботи в університеті.

До головних умов підвищення ефективності підготовки майбутнього вчителя до виховної роботи в школі ми відносимо:

- об'єднання соціальних заходів щодо підготовки спеціалістів і формування гармонійно розвиненої особистості студента;
- забезпечення особистісно орієнтованого підходу під час засвоєння знань, вироблення вмінь майбутнього педагога-вихователя;
- опора на формування гуманістичної спрямованості у майбутній педагогічній діяльності, професійної компетентності, розвиток педагогічних здібностей, педагогічної техніки;
- розвиток на діагностичній основі базового рівня майстерності майбутнього вчителя-вихователя, яка стимулюватиме ефективний розвиток особистості школяра.

Ми виходимо з того, що організація творчого діалогу вчителя з вихованцями активізує пошук не «виховних заходів», а витончених форм впливу на мотиваційні компоненти ставлення учнів до світу, націлює на створення оригінальних виховуючих ситуацій з метою розвитку дітей як суб'єктів духовно-ціннісного освоєння навколишнього. А тому, якість підготовки педагогів до виховної роботи, на нашу думку, безпосередньо залежить від культуроємності змісту, технологій, організаційних форм педагогічної освіти, тобто від створення таких умов, які б сприяли перетворенню вчителя на суб'єкт культури – на розвинену індивідуальність із сформованими культурно-ціннісними орієнтаціями. Виховний потенціал педагога, таким чином залежатиме не тільки від кількості вузькопрофесійних знань, але й від багатства суб'єктивної рефлексії вчителя на світ і на власну роль у ньому.

Суспільство чекає появи в галузі освіти такого педагога-вихователя в широкому розумінні слова, який би здійснював опікунсько-виховну функцію не тільки в навчальному закладі, але й в позашкільному середовищі. Пояснюється це багатьма причинами. Період демократичних змін приніс безробіття, екологічну і виховну неспроможність багатьох сімей, а також їх розпад, суспільну непристосованість і патологічні явища серед дітей і молоді (агресія, насильство, алкоголізм, наркоманія, проституція, злочинність). Думки переважної більшості батьків спрямовані на проблеми виживання, а не на виховання та дозвілля дітей. Тимчасом діти у вільний від занять час залишаються наодинці із собою, з своїми проблемами, а тут недалеко до біди.

Разом із тим фактично випадають з поля зору студентів такі важливі для сучасної освітньо-виховної діяльності питання, як шляхи здійснення

самовиховання особистості, прийоми педагогічного впливу, виховання характеру, моральних якостей особистості, розвиток організаторських здібностей у студентів, методика позааудиторної виховної роботи, підготовка студентів до виконання опікунської функції у школі та позашкільному середовищі, прийоми педагогічного спілкування, нові технології у виховному процесі.

У процесі вивчення таких дисциплін, як історія педагогіки, теорія навчання і виховання, методика виховної діяльності, основи педагогічної майстерності, етнопедагогіка, соціальна педагогіка відбувається стрімке «олюднення» установок майбутньої професійної діяльності, тобто переорієнтація фрагментарно-утилітарних у глобальні морально-духовні установки педагогічної праці.

На заняттях з предметів педагогічного циклу студенти постійно включаються у багатоваріантне моделювання конкретної виховної справи, використовуючи наявну інформацію.

Велику роль у підготовці майбутнього педагога до виховної діяльності відіграють спеціальні предмети, зміст яких дозволяє використовувати їх як «інструмент» для вирішення різних завдань виховання. Тому надзвичайно актуальною є координація зусиль викладачів педагогічних дисциплін та методики викладання фахових дисциплін, які спільно проводять підготовку майбутніх педагогів до заняття з моделювання фрагментів уроків (визначення не менше п'яти завдань уроку, в першу чергу виховного і розвивального, підбір для їх розв'язання декількох можливих варіантів відповідного змісту, методів, засобів та прийомів навчання) та здійснення мікровикладання з наступним обговоренням.

Утім можливості навчального процесу не обмежуються тільки набуттям знань, умінь та навичок. Активно використовуються можливості позааудиторної роботи, зміст та форми якої різноманітні, а їх добір доручається самим студентам. Це і професійно зорієнтовані виховні заходи (тематичні вечори, лекції, вікторини, брейн-ринги, конкурси та фестивалі педагогічної майстерності, аукціони педагогічних ідей, творчі роботи на визначення свого професійного кредо, складання педагогічних проєктів, виготовлення педагогічного плаката, емблеми, психологічні вправи-етюди) і розважальні заходи (дискотеки, КВК, тощо). Беручи активну участь у позааудиторній діяльності, студенти набувають певного досвіду розробки виховних заходів спочатку у межах університету, а потім адаптують їх для використання у школі або дитячому таборі.

Досить продуктивними формами підготовки майбутніх учителів до виховної діяльності, на наш погляд, є їх участь у гуртковій та клубній роботі, творчих майстернях, конкурсах художньої самодіяльності, театралізованих дійствах, концертній діяльності. Такі форми позааудиторної виховної роботи сприяють формуванню у студентів виконавської виразності як важливого емоційно-творчого компонента творчого саморозвитку, дають їм можливість не тільки розвинути свої таланти, але й підвищити свою педагогічну майстерність, на практиці набути знань та умінь організації позакласної

роботи.

Впровадження педагогічно доцільних форм професійної підготовки майбутніх учителів, які дозволяють залучати студентів до активного контрольованого спілкування, у процесі якого вони виявляють свою сутність, сприяє формуванню творчих особистісних якостей та творчій самореалізації студентів. Серед таких форм ми пропонуємо:

- включення студентів в імітаційні психолого-педагогічні ігри (професійно-ділові, сюжетно-рольові, психотехнічні), впровадження яких дозволяє створювати ситуації, максимально наближені до реальних умов професійної діяльності майбутніх учителів. Така робота вчить їх приймати рішення в звичайних, нестандартних та непередбачених ситуаціях; сприяє розширенню досвіду міжособистісних відносин; навчає знаходити індивідуальний стиль спілкування та творчої взаємодії з учнями;

- впровадження професійних тренінгів та тренінгових вправ, які створюють умови для самопізнання, розвитку психофізичної свободи майбутнього вчителя, для формування його адекватної самооцінки, для розвитку здатності до рефлексії, емпатії, розуміння і аналізу своїх особистісних проявів;

- використання методів активізації творчого мислення («мозкового штурму», синтетики, морфологічного аналізу, методу фокальних об'єктів), які передбачають конструктивно-творчу діяльність, забезпечують розвиток креативного мислення майбутніх учителів, уяви, фантазії, сприймання, створюють умови для формування практичних умінь щодо творчого розв'язання проблемних педагогічних ситуацій;

- робота студентів у творчих лабораторіях передбачає формування навичок індивідуальної і колективної педагогічної діяльності в лабораторних умовах (моделювання змісту, конструювання форми, підбір адекватних методів виховного впливу).

Тренінг творчої психотехніки, вправи на розвиток емпатійності, етюдна театралізація, інсценування, інтерпретація тощо дозволяють залучати студентів до активного спілкування, у процесі якого вони виявляють свою сутність і набувають професійно важливих комунікативних умінь і навичок.

Значно розширилися можливості підвищення рівня підготовки студентів до виховної діяльності з введенням захисту дипломних робіт. Структура такої роботи складається з теоретичної та творчої (практичної) частин. У теоретичній частині обґрунтовується актуальність дослідження, визначається його мета, завдання, гіпотеза, розглядаються теоретичні проблеми з обраної теми. Творча частина має різноманітні форми. Це і тематичні концерти, музично-літературні композиції, народні свята, музичні казки, хореографічні постановки та ін. Дієвим способом і надійним гарантом особистісної та професійної самореалізації майбутнього педагога є організація під час педагогічної практики різноманітних колективних творчих справ, які відповідають певним напрямкам виховної роботи у школі: ігор-подорожей, свят, конкурсів, трудових справ тощо.

Таким чином, визначення цілей, змісту, технологій професійно-

педагогічної підготовки майбутнього учителя до виховної діяльності, орієнтованих на його розвиток і саморозвиток, дозволить розв'язати одне з провідних протиріч вищої педагогічної освіти – між масовим характером підготовки учителя та індивідуальним способом його творчої самореалізації в майбутній професійній діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко А.М. Оновлена парадигма виховання : шляхи реалізації. – К., 1996. – С. 9.
2. Державна національна програма «Освіта». Україна ХХІ століття». – К., 1994.
3. Князева Е., Курдюмов С. Синергетика: Начала нелинейного мышления // Общественные науки. – 1993. – № 2. – С. 38-50.
4. Кремень В.Г. Актуальні проблеми вищої школи // Гуманізація навчально-виховного процесу у вищій школі. – Слов'янськ, 1999. – С. 3-5.
5. Основы педагогического мастерства: Учебное пособие / Под. ред. Г.А. Зязюна. – М., 1989. – 301 с.
6. Петровский А.В. Быть личностью: Библиотека детской энциклопедии «Ученые – школьнику». – М., 1990. – 110 с.